

ละครนอก ละครใน

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ผู้เขียน: จุลลดา ภัคดีภูมินทร์

ชื่อบทความ: ละครนอก ละครใน

ที่มา: เลาะวัง เล่ม ๒ : กรุงเทพฯ : โชคชัยเทเวศร์, ๒๕๓๕. หน้า ๓๐๕ - ๓๑๓

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ละครนอก ละครใน

ตัวพระ ละครนอก

ในรัชกาลที่ ๓

พวกเจ้านายและพวกขุนนางผู้ใหญ่ ผู้มีบรรดาศักดิ์
ต่างก็มีละครผู้หญิงของตนขึ้น
เพราะละครในของหลวงไม่มี
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ไม่โปรดการละคร....

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ผู้เขียนได้เขียนเรื่องเจ้าฟ้าคุณทลกับเจ้าฟ้ามงกุฎ
ผู้ทรงนิพนธ์เรื่อง อีเหนาเล็กและใหญ่
เขียนไปว่าเจ้าฟ้าคุณทลทางนิพนธ์เรื่องอีเหนาเล็ก

มีท่านผู้อ่านท้วงมาทันทีว่า เจ้าฟ้าคุณทลทางนิพนธ์เรื่องอีเหนาใหญ่หรือดาหลัง ส่วน
เจ้าฟ้ามงกุฎทรงนิพนธ์เรื่องอีเหนาเล็กที่เราารู้จักกันดี แล้วเลยเล่าต่อว่าทั้งสองพระองค์เป็นราชธิดา
พระเจ้าบรมโกศ ประสูติแต่เจ้าฟ้าสังวาลย์ องค์ที่ถูกกล่าวหาว่าเป็นชู้กับเจ้าฟ้ากุ้งนั่นเอง

ก็ต้องขอขอบคุณที่กรุณาท้วงติงมา

อย่าเล่าว่าทวดต้นตระกูลผู้เขียนเคยมีละครผู้หญิงแต่ครั้งรัชกาลที่ ๓ มาจนถึงรัชกาลที่ ๔
หม่อมบางท่านของทวดและของปู่ก็เป็นตัวละคร

ผู้เขียนแย้งว่าไหนว่าละครผู้หญิงที่เรียกกันว่าละครใน มีได้แต่ของหลวงคือของพระเจ้า
แผ่นดินเท่านั้น เพราะเคยได้ยินเล่ากันว่าในรัชกาลที่ ๑ แม้แต่เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้าน
ภาลัย แต่ครั้งยังทรงดำรงพระยศเป็นเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร เสด็จประทับอยู่ที่พระราชวังเดิม
คือพระราชวังของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี โปรดให้หัดละครเด็กผู้หญิง แล้วเอาบทละครเรื่องอุณรุท
ครั้งกรุงเก่ามาทรงตัดทอนให้เล่น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกยั้งกริ้วจนต้องเลิก ที่กริ้ว
เพราะตามโบราณราชประเพณี นอกจากวังหลวงของพระเจ้าแผ่นดินแล้ว ผู้ใดจะมีละครในคือละคร
ผู้หญิงไม่ได้ และจะมีได้ก็แต่ละครผู้ชายที่เรียกกันว่า “ละครนอก”

อย่าบอกว่าในรัชกาลที่ ๓ พวกเจ้านายและพวกขุนนางผู้ใหญ่ ผู้มีบรรดาศักดิ์ ต่างก็พากัน มี
ละครผู้หญิงของตนขึ้น เพราะละครในของหลวงไม่มี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่โปรด
การละคร นอกจากไม่โปรดแล้ว ยังมีพระราชปรารภออกมาว่าทรงรังเกียจอีกด้วย เมื่อของหลวงไม่มี
เสียแล้วหากใครจะมีจึงไม่ถือว่าเป็นการกำเริบแข่งกับของหลวง พวกเจ้านายและขุนนางบรรดาศักดิ์
จึงต่างก็หัดละครในของตนขึ้นตามวังตามบ้าน พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ท่านก็ไม่ทรงว่า
อะไร เป็นแต่ทรงประชดเอาบ้าง ตีเตียนบ้าง

ที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรังเกียจการละครเป็นการส่วนพระองค์ในสมัยที่
ยังทรงเป็นกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ ก็ทรงให้เลิกเสีย พวกผู้ใหญ่ก่อน ๆ พูดกันว่าเห็นจะทรงรำคาญมา
แต่ในสมัยสมเด็จพระราชาธิบดีฯ ที่ในบางครั้งดูการละครจะเป็นเรื่องสำคัญเสียเหลือเกิน อีกอย่างหนึ่ง
ในสมัยสมเด็จพระราชาธิบดีฯ นั้น เพราะมีพระองค์ท่านทรงเป็นพระเนตรพระกรรณบริหารงานแผ่นดิน
แทนสมเด็จพระราชาธิบดีฯ จึงทรงมีเวลาพอสำหรับการสำราญพระราชหฤทัยต่าง ๆ แต่พระองค์เองนั้น
ทรงตระหนักดีว่าพอขึ้นครองแผ่นดิน ก็จะต้องทรงรับภาระอันหนักยิ่งเพราะบ้านเมืองกำลังอยู่ใน
ระยะเพิ่งวางรากฐาน และพระองค์ท่านเองจะหาใครเป็นพระเนตรพระกรรณให้จริง ๆ ก็ไม่มี

เหตุผลเล็กน้อยอีกอย่างหนึ่งที่ผู้ใหญ่พูด ๆ กันมากก็คือในสมัยสมเด็จพระราชาธิบดีฯ รัชกาลที่
๒ ทรงกลมเกลียวกับเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรี มาก เรื่องการละครเรียกว่าโปรดปรานด้วยกัน
เวลาที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระราชนิพนธ์บทละครตอนใดขึ้นในเรื่องอีเหนา
ก็จะทรงส่งให้เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีคิดบททำ เจ้าฟ้าฯ ก็จะทรงเอาพระฉาย (กระจก) มาตั้งและ
รำดูที่พระฉายให้ได้ท่วงดงาม พร้อมทั้งให้ครูละครมาจดจำไว้

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ไม่สู้จะทรงเป็นที่ชอบพระทัยของเจ้าฟ้ากรมหลวง
พิทักษ์มนตรีเท่าใดนัก เคยทรงมีเหตุบาดหมางพระทัยกันหลายครั้ง เพราะเจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

มนตรีทรงเป็นพระเจ้าน้ำของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงฝึกฝึในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเต็มที่ เมื่อทรงดูท่าที่ว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเป็นพระราชโอรสพระองค์ใหญ่ ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจแทนสมเด็จพระราชบิดา จนกระทั่งแทบจะเป็นพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่สอง อาจได้ขึ้นครองราชย์ในระยะที่บ้านเมืองเพิ่งจะตั้งตัวได้ เจ้าฟ้าฯ จึงไม่สู้จะทรงพอพระทัยนัก และคงจะกีดกันกันอยู่ในที่

ด้วยเหตุนี้ เรื่องการละครและการที่เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษ์มนตรีทรงปฏิบัติดังนั้น อาจจะทำให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ ทรง “หมั่นไส้” มานานแล้ว พอถึงรัชกาลของพระองค์จึงไม่โปรดการละครเอาเสียเลย แล้วเลยทรงยกเลิกละครของหลวงเสีย

แต่ที่มีได้ทรงห้ามปรามผู้ใด เพียงแต่ทรงติเตียนเอาบ้าง ประชดเอาบ้าง บางทีก็ทรงแข่งซักให้ อาจเป็นเพราะทรงเห็นว่าแบบและบทละครที่สมเด็จพระราชบิดาได้ทรงเอาไว้นั้น เป็นของประณีตบรรจง ไม่มีเสมอเหมือนมาก่อน ถ้าทอดทิ้งเสียเลย ไม่ยอมให้ใครฝึกหัดรักษาเอาไว้ แบบแผนละครหลวงก็จะสูญเสียไป จึงมีได้ทรงห้ามอย่างเด็ดขาด เพียงแต่ทรงประชดเจ้านายขุนนางผู้ใหญ่ ซึ่ง “แก่” ละครมากไปหน่อย เท่านั้นเอง

ดังนั้นในรัชกาลที่ ๓ พวกเจ้านาย ขุนนางจึงทรงมีละครเป็นเครื่องประดับเกียรติยศกันมากมาย หลายท่านตอนแรกก็แอบ ๆ หัดกัน เมื่อเห็นพระเจ้าแผ่นดินไม่ทรงว่าอะไร จึงมีกันอย่างเปิดเผย แม้แต่ในบรรดาพระราชโอรสผู้ใหญ่ เช่น พระองค์เจ้าลักขณานุคุณ และขุนนางผู้ใหญ่ ใกล้ชิดพระองค์ เช่น เจ้าพระยาบดินทรเดชา

ครั้งถึงรัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้กลับมีละครหลวงขึ้น แต่ก็มีได้ทรงห้ามหวงเจ้านายขุนนางที่มีละครผู้หญิงแบบละครหลวงอยู่แล้ว มิหนำซ้ำยังมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เล่นกันได้ทั่วไป ละครผู้หญิงหรือละครใน จึงมีโอกาสได้เล่นกันทั่วเมือง

ประกาศพระบรมราชโองการครั้งนั้น มีดังนี้

ประกาศว่าด้วยละครผู้หญิง

“ด้วยพระยาวรวงศ์พัฒน รัับพระบรมราชโองการใส่เกล้าฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สั่งให้ประกาศแก่พระราชวงศานุวงศ์ แลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยฝ่ายทหารพลเรือนในพระบรมมหาราชวัง และพระบวรราชวัง ให้รู้จงทั่วกันว่า แต่ก่อนในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แลแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีละครผู้หญิงแต่ในวังหลวงแห่งเดียว ด้วยมีพระราชบัญญัติห้ามมิให้พระราชวงศานุวงศ์แลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยฝึกหัดละครผู้หญิง เพราะฉะนั้นข้างนอกจึงไม่มีใครเล่นละครผู้หญิงได้ ครั้นในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่โปรดละคร เป็นแต่ว่าทรงแข่งซักติเตียนจะไม่ให้ผู้อื่นเล่น ถึงกระนั้นก็มีผู้ลักเล่นเงียบ ๆ อยู่ด้วยกันหลายราย มาในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้ พระราชวงศานุวงศ์แลข้าราชการผู้ใหญ่ผู้ใหญ่ผู้น้อยผู้ใดเล่นละครผู้ชาย ผู้หญิงก็มีทรงรังเกียจเลย ทรงเห็นว่ามีละครด้วยกันหลายรายดี บ้านเมืองจะได้ครึกครื้น จะได้เป็นเกียรติยศแผ่นดิน

เดี๋ยวนี้ท่านทั้งปวงเห็นว่าละครในหลวงมีขึ้น ก็หาใครเล่นละครเหมือนอย่างแต่ก่อนไม่ คอยจะกลัวผิดแลชอบอยู่ การอันนี้มีได้ทรงรังเกียจเลย ท่านทั้งปวงเคยเล่นอยู่แต่ก่อนอย่างไรก็ให้เล่นไปเถิด ในหลวงมีการงานอะไรบ้างก็จะโปรดให้หาเข้ามาเล่นถวายทอดพระเนตรบ้าง จะได้

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้ทำไปใช้ประโยชน์ใดๆ
พระราชทานเงินโรงรางวัลให้บ้าง ผู้ใดจะเล่นก็เล่นเถิด ขอยกแต่รัดเกล้าอย่าง ๑ เครื่องแต่งตัวลง
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ยาอย่าง ๑ พานทอง หีบทองเป็นเครื่องยศอย่าง ๑ เมื่อบททำขวัญให้ยกแต่แดรสังข์อย่าง ๑ แล้วอย่าให้อุตุบุตรชายบุตรหญิงที่เขาไม่สมัครเข้ามาเป็นละคร ให้เขาได้รับความเดือดร้อนอย่างแต่ก่อนเถิด”

อีกอย่างหนึ่งที่ทรงประกาศห้ามคือมิให้ทำหัวช้างเล่นโขนละครเป็นช้างเผือกหรือช้างสีประหลาด ให้ใช้แต่เป็นหัวช้างดำ เว้นแต่ทำหัวช้างเอราวัณ จึงให้ทำเป็นช้างเผือกได้

ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ นั้นเอง จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งภาษีละครขึ้น อ้างเหตุในท้องตราว่าเพราะเห็นเจ้าของละครทั้งปวงได้ผลประโยชน์มาก (คือต่อมาเจ้าของละครเล่นเก็บเงินคนดูบ้าง รับเล่นตามงานตามบ่อน เอาเงินบ้าง-หมายถึงละครของราษฎรทั่วไป) จึงเห็นควรจะต้องเสียภาษีช่วยราชการแผ่นดินบ้าง เหมือนอย่างที่มีประเพณีในต่างประเทศ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งภาษีขึ้น เรียกว่าภาษีโขนละคร

เงินนี้มิได้เป็น“ขุนสมัชชาธิกร”เจ้าภาษีคนแรก รับผูกภาษีละครในจังหวัดกรุงเทพฯ และหัวเมืองอีก ๒๖ หัวเมือง เป็นเงินหลวงปีละ ๔,๕๐๐ บาท

พิกัดการเก็บภาษี เก็บดังนี้

ละครโรงใหญ่เล่นเรื่องละครใน

เล่นเรื่อง รามเกียรติ์ เล่นวันกับคืน ๑ หรือวัน ๑ ภาษี ๒๐ บาท

เล่นเรื่อง อิเหนา เล่นวันกับคืน ๑ หรือวัน ๑ ภาษี ๑๖ บาท

เล่นเรื่อง อุณรุท เล่นวันกับคืน ๑ หรือวัน ๑ ภาษี ๑๒ บาท

ละครเล่นเรื่องละครนอก

ละครกุ่มปณี คือ เลือกคัดแต่ตัวดีเล่นประสมโรงกัน (เล่นวัน ๑) เสียภาษี ๔ บาท

ละครสามัญเล่นงานปลีก เล่นวัน ๑ เสียภาษี ๒ บาท

ละครสามัญเล่นงานปลีก เล่นวัน ๑ เสียภาษี ๑ บาท

ฯลฯ

และยังมีภาษีเบ็ดเตล็ด เช่น ละครหน้าจอหลัง ละครชาตรีและละครแขก เล่นเพลง แคน หุ่นไทย หุ่นจีน จี๊ว ฯลฯ มีอยู่ในอัตราพิกัดการเก็บภาษีหมด ซึ่งเป็นรายได้จากภาษีที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ในรัชกาลที่ ๕ พ.ศ.๒๔๒๙ ได้เงินหลวงจากภาษีละครถึง ๓๖,๐๐๐ บาท

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้